

SPASAVALAČKI RADOVI NA TURBETU U PRAČI I MALKOČEVOM TURBETU U DONJEM KOPČIĆU

LES TRAVAUX DE SAUVETAGE SUR LE »TOURBE« A PRAČA ET SUR CELUI DE MALKOČ A DONJI KOPČIĆ

Među objektima na kojima je Zemaljski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti u godini 1953 izvršio konzervatorske zahvate nalaze se i dva turbeta: turbe u Prači i Malkočevo turbe u Donjem Kopčiću, srez Bugojno.

Dok su se na teritoriju Bosne i Hercegovine iz vremena bosanske samostalnosti očuvali tragovi jednog jedinog mauzoleja, i to onog nad grobom bosanskog tepčije Batala u Turbetu kod Travnika,¹ to iz turskog doba imamo priličan broj mauzoleja — turbeta od kojih se neka još i danas nalaze u dosta dobrom stanju. Turbeta su kod nas obično ili zatvorene zgrade pod običnim krovom (slične kućicama), odnosno pod kupolom (slične malim džamijama bez munara), ili su otvorene građevine na stupovima na kojima stoji kupolast krov. Od ugleda i ranga pokojnika kao i od vremena njihova

postanka ovisila je veličina, način i kvalitet gradnje naših turbeta. Najmonumentalnija turbeta u Bosni i Hercegovini, kao što je to slučaj i sa ostalim spomenicima iz turskog doba, datiraju iz vremena najvišeg uspona turskog građevinarstva u doba slavnog Kodža Mimara Sinana (1489—1578) a to je ujedno ono doba kada su vojnička snaga, bogatstvo i sjaj turskog carstva bili dostigli svoju kulminaciju tačku. To je na pr. turbe Gazi Husrevbega, kraj njegove džamije u Sarajevu, zatim turbe Ferhadpaše Sokolovića uz njegovu džamiju u Banjaluci, turbe Sinanbega, hercegovačkog sandžaka, uz Sinanbegovu džamiju u Čajniču itd.

Među monumentalnija turbeta može se ubrojiti i turbe u Prači kao i ono u Donjem Kopčiću o kojima će ovdje biti riječ.

1. TURBE U PRAČI

Današnje beznačajno mjestance Prača na željezničkoj pruzi Sarajevo-Višegrad bilo je u Srednjem vijeku važno trgovište na putu iz Vrhbosne za Borač glavnu rezidenciju oligarhiske porodice Radinovića-Pavlovića. Već u XIII vijeku spominje se kao »Prača biskupnja«² a u XIV vijeku je potpuno razvijeno trgovište sa dubrovačkom kolonijom.

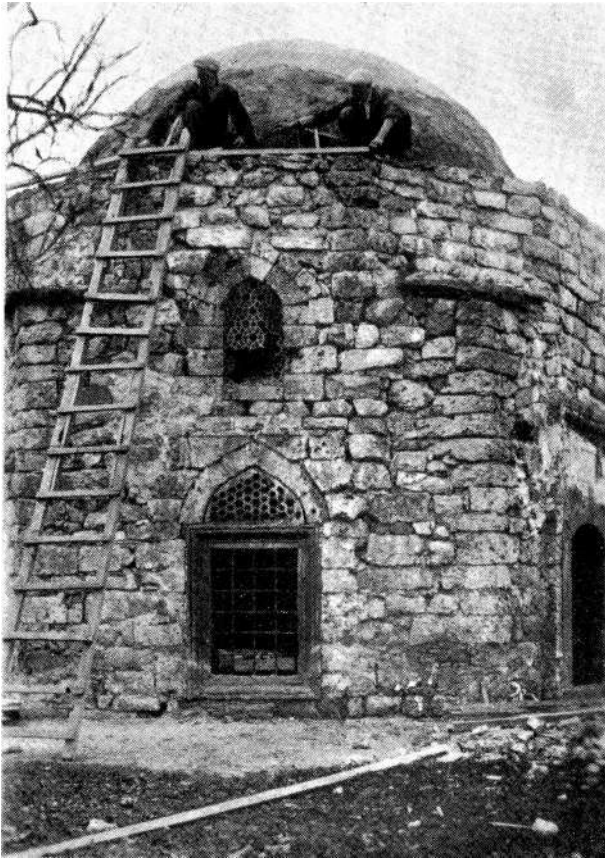
Da je Prača i poslije osvojenja od strane Turaka sve do XVIII vijeka zadržala svoj raniji značaj, o tome, pored ostaloga, svjedoči i ono nekoliko spomenika kulture iz toga doba, što se očuvalo do naših dana makar i u vrlo slabom stanju. To su ruševine Čemaluše džamije, ostaci banje zatim ostaci jednog od najmonumentalnijih vodovoda u

Bosni i Hercegovini, ostaci od dvije česme, sve na lijevoj strani rječice Prače, te Mahalska džamija sa turbetom na njezinoj desnoj strani, blizu željezničke stanice. Osim toga, u Prači se raspoznaju i tragovi jednog ogromnog hana. Munara Mahalske džamije svojom elegancijom i umjetničkom izradom detalja (šerefa od kamenih ploča sa majstorski isklesanim arabeskama) može se takmičiti sa najljepšim munarama Bosne i Hercegovine, dok je današnja džamijska zgrada neugledna i prosta, zbog čega se sa sigurnošću uzima da je prvobitna zgrada u nekoj katastrofi prapala a sadanja kasnije nastala.

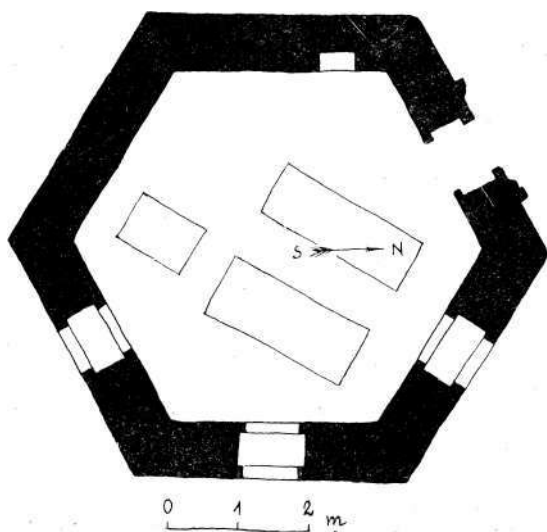
Od nadgrobničkih spomenika u haremu ove džamije najinteresantnija su dva sarkofaga (jedan veći, a drugi manji) od zelenog kamena sa nišanim od bijelog mramora, na kojima se nalaze natpisi na arapskom jeziku i datum postavljanja. U većem grobu, prema natpisu, pokopana je Sakina, kći Mustafina, a u malom, dječijem, Husein, sin Salihov. Datum na jednom i drugom grobu je

¹ Ćiro Truhelka: Grobnica bosanskog tepčije Batala, obretna kod Gornjeg Turbeta (kotar Travnik), Gl. Z. muz. 1951. str. 365—373. Napominje se da su ustaše za vrijeme prošlog rata tu grobnicu porušili. Zem. zavod za zaštitu spomenika kulture ju je popravio 1952 godine.

² Mazalić: Borač, bosanski dvor srednjeg vijeka, Gl. Z. M. 1941, str. 40.

Sl. 1 Izvođenje konzervatorskih radova na turbetu u Prači.

Sl. 2 Tlocrt turbeta u Prači

999 godina po hidžri (1590). Prema tome, džamija je nastala prije ovoga datuma.

U blizini ova dva groba nalazi se naše turbe u kome su pokopani osnivač džamije, njegova žena i dijete.

Očuvala se predaja među mjesnim stanovništvom Prače da je taj osnivač bio Semiz Alipaša »Pračalija«, sadrazam turskog carstva, koji je, prema pomenutoj predaji, toliko volio svoju Bosnu da je poslije ustoličenja za velikog vezira unapredio za jedan čin sve Bosance koji su se tada nalazili u carskoj službi.³ Međutim, iz dokumenata o gradnji džamije vidi se da joj je osnivač neki Huseinpaša, o kome se inače više ništa ne zna.⁴

Prema tome, taj Huseinpaša pokopan je u ovoj turbetu, a pored njega njegova žena i dijete.

Turbeta je građeno od pritesanog kamena i sedre u obliku šesterougaoznika koji pandativima prelazi u dvanaestougaozni tambur na kome stoji kupola izvedena od lijepo tesane sedre i pokrivena olovnim limom.⁵ Na tri zidne plohe od istočne strane nalaze se tri prozora koji se završavaju orijentalnim šiljastim lukom. Donji četverougaozni dio prozora uokviren je pervazom od profiliranog zelenog kamena od koga su izrađena i spomenuta dva sarkofaga pred turbetom, a koji je sličan kamenu od koga je sazidana Musapašina džamija u Novoj Kasabi kod Vlasnice. Gornji dio prozora ispunjavaju perforirane kamene ploče, čije šupljine imaju oblik šestokrake zvijezde i šesterougla, naizmjenično. Donji opervaženi dio prozora zaštićen je starinskim demirima. Osim ovih donjih postoje i tri manja gornja prozora na šiljasti luk, ispunjena tranzinama od kamenih krugova koji se međusobno sijeku. Portal je jednostavno izveden, a ulaz na segmentni luk uokviran lijepo tesanim kamenim dovratnicima. Vrata su, navodno, bila od gvožđa. Više ulaza nalazi se ploča za natpis, ali natpisa nema. Narod priča da je natpis sadržavao podatke o vakufima džamije i turbeta pa su ga mutevelije (upravnici vakufa) izbrisali kad su te vakufe prisvojili.

Unutrašnjost turbeta bila je dosta raskošno uređena.

Pendantivi su bogato ukrašeni stalaktitima, međusobno povezanim jednim redom stalaktita. Iznad toga teče vijenac, polukružnog presjeka visine 10 cm. Isto takav vijenac oivičava cijelo salaktitno polje i odozdo. Zgrada je bila malterisana, izvana okrečena, a iznutra obojena. Visina turbeta iznosi 7 m, vanjski obujam 23 m, debljina zidova 80 cm a kupole 44 cm, visina tambura 1,05 m a kupole 2,40 m.

U turbetu se vide dvije raskopane rake, obložene sedrom, nad kojima su do prošlog rata bili

³ Alipaša Semiz bio je veliki vezir (1561–1565) u doba sultana Sulejmana.

⁴ Podatak uzet iz kartoteke Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih rijetkosti.

⁵ Prije nekih 150 godina nestalo je olovnog lima pa je kupola bila prekrivena daskom.

drveni kuburi (sarkofazi), prekriveni čohom. Ovdje su bili sahranjeni osnivač džamije i njegova žena. Više uzglavlja roditelja nalazi se kameni sarkofag njihova malog sina koji je u svemu sličan sarkofagu maloga Huseina, sina Salihova, možda njegovog rođaka. U turbetu se nalazi pohranjena jedna kamena čaška šadrvana koji se, prema pričanju mještana, nalazio pred džamijom.

Za vrijeme fašističke okupacije u prošlom ratu dijelili su i naši spomenici tešku sudbinu potlačnog i porobljenog naroda, kada ih je na stotine bilo rušeno, spaljivano i upotrebljavano u nedolične svrhe. Tako je i naše turbe za vrijeme prošlog rata služilo njemačkim stražama kao bunker a kasnije su ga zapalili četnici skupa sa susjednom džamijom. Oslobođenje ga je zateklo u vrlo bijednom stanju: Drveni krov kupole izgorio, zidovi jako oštećeni, prozori demolirani, izuzevši oba prozora na sjeveroistočnoj plohi zida, ali su i oni oštećeni, stalaktitni ukras prilično upropašten, malter zajedno sa unutarnjim dekorom potpuno obijen, kuburi nad dva velika groba iščezli, nišani na malom sarkofagu prebijeni na komade, pod i vrata uništeni.

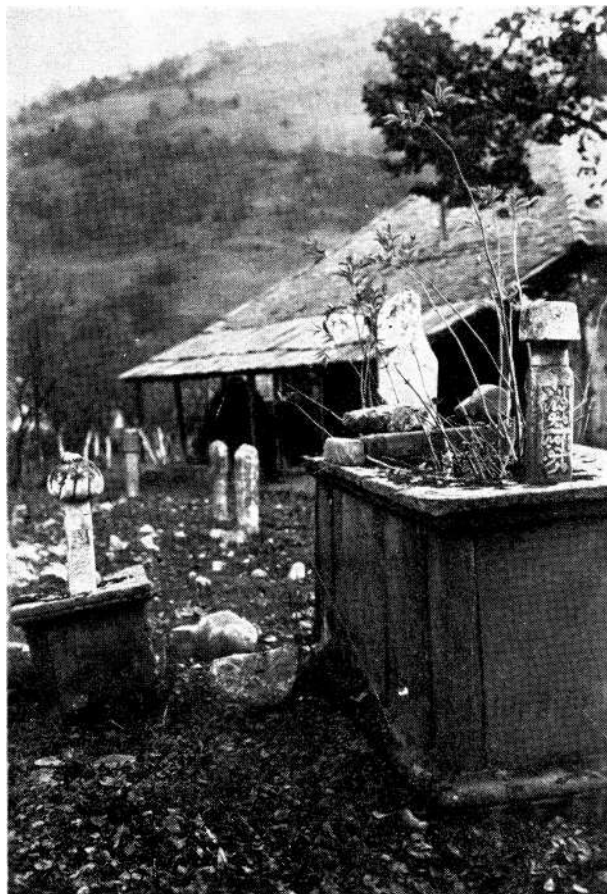
Budući da Zemaljski zavod zbog oskudnih kredita koji su mu stavljeni na raspoloženje za konzerviranje spomenika nije mogao odmah pristupiti spasavanju ovoga interesantnog spomenika kulture, to je i vrijeme činilo svoje te ga dalje razaralo. Zato je već bilo krajnje vrijeme da se pristupi njegovu konzerviranju, pa je 1953 izveden opravak obrušenih zidova i kupola pokrivena pocinčanim limom debljine 0.55 cm, a sljedeće godine izvršice se i svi ostali konzervatorski radovi na zgradi turbeta.

Važno je da će se lako moći restaurirati svi detalji, jer dokumentacija postoji.

2. MALKOČEVO TURBE U DONJEM KOPČIĆU

U selu Donjem Kopčiću, pokraj ceste što ide iz Donjeg Vakufa u Bugojno, na desnoj obali potoka Lubove leži muslimansko groblje koje svojom nadgrobnom arhitekturom skreće na se pažnju svih putnika. To je nekropola Skenderpašića i Malkoča, kako ju je nazvao Đoko Mazalić u svome radu: Biograd-Prusac, stari bosanski grad.⁶

U ovo groblje pokopavani su članovi i potomci dviju feudalnovojničkih plemićkih porodica koje su igrale izvanredno važnu ulogu u historiji turskih osvajanja XV i XVI vijeka u našim krajevima. Zato nije čudo da im se i nadgrobni »spomenici ističu veličinom i izradom iznad spomenika običnih ljudi. Skenderpaša Mihaloglu, vojskovođa sultana Mehmeda II, Fatiha, stekao je velikih zasluga u ratovima protiv Mlečana, Hrvata i Mađara, zbog čega mu je više puta bilo povjereno namjesništvo

Sl. 3 Grobovi Sakine kćeri Mustafine i malog Huseina sina Salihova iz XVI vijeka u haremu Mahalske džamije u Prači

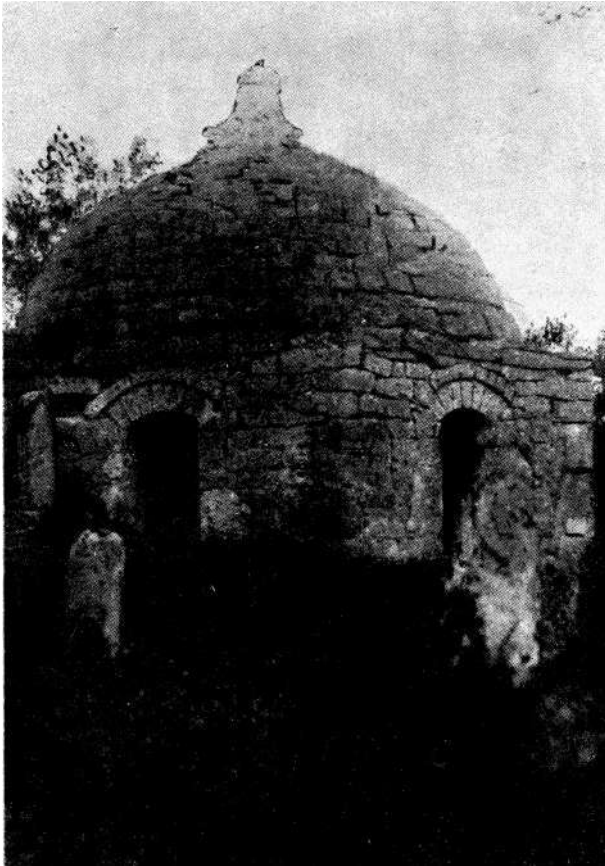
u Bosni, a 1483 dobiva rang vezira od 3 tuga.⁷ Kao namjesnik u Bosni podigao je u Sarajevu veliki broj javnih česama, a godine 1500 inakšibendisku tekiju sa imaretom za čije je održavanje uvakufio znatan broj čirfluka, mlinova i ispaša.⁸ Njegovi sinovi Hasanbeg i Numan umrli su prije oca, dok je treći sin Mustajbeg u blizini nakšibendiske tekije u Sarajevu podigao 1517 prvu sarajevsku džamiju pod kupolom — Skenderiju džamiju. On je bio oženjen sultanijom Šahi-Huban, kćerkom sultana Selima I. Njegov sin Karaosmanbeg uživao je veliki ugled na carigradskom dvoru, a umro je 1567 na svom imanju pod Pruscem.⁹ Dalji potomci ovih Skenderpašića žive i danas u Donjem Kopčiću.

⁷ Gl. Z. Muzeja 1951, str. 151.

⁸ Šejh Sejfudin Kemura: Sarajevske džamije, Gl. Z. M. 1910, str. 189—190.

⁹ Gl. Z. M., 1951, str. 163.

Gl. Z. Muzeja 1951, str. 147—189.

Sl. 4 Turbe u D. Kopčiću prije rušenja

U rodbinskim vezama sa porodicom Skenderpašića stajala je porodica Malkoča, čiji je glavni predstavnik bosanski vojskovođa u ofanzivnim ratnim pohodima Turske protiv Mletaka, Hrvatske, Koroške, Kranjske i Štajerske u XVI vijeku, nadalje čuveni ratnik Malkočbeg, koji je za velike vojničke zasluge postao kliski sandžak. Umro je 1565 godine i sahranjen u lijepoj grobnici koja se nalazi u Banjaluci, pod cestom blizu Halipašina turbeta, na prilazu u Gornji Šeher. Pored njega sahranjen je i njegov sin Džaferbeg, također poznati vojskovođa i junak koji je bio oženjen kćerkom Kasumbaše, carskom unukom.¹⁰

Možda je bio Malkočbegov sin ili mladi brat Malkoč Ibrahimbeg, koji je 1572 podigao u Donjem Vakufu lijepu džamiju, mekteb i česmu. Potkraj XVII vijeka spominje se kao prusački pravak Malkoč Zaimbeg, dok je u boju pod Ozijom bio zarobljen Malkoč Mehmedbeg,¹¹ koji je u tom ratu predvodio Prusćane. Za vrijeme ustanka Bosanaca pod Husein-kapetanom Gradašćevićem jedan drugi Malkoč Mehmedbeg, koji je bio protivnik ustanka, pomagao je 1831 travničkom veziru Ali-Namikpaši da se prebaci u Hercegovinu i spase od ustanika.

¹⁰ Mazalić: u pomenutom djelu, str. 161.

¹¹ Bašagić: Kratka uputa, str. 94.–95.

Nekropola gdje su našli posljednje počivalište mnoge istoriske ličnosti iz pomenutih dviju porodica stoji danas neograđena i zarasla u skoro neprohodnu šikaru, te ostavlja utisak krajnje zapuštenosti.

Centralni položaj groblja zauzima naše turbe za koje nije sa sigurnošću utvrđeno ko je u njemu pokopan. Neki misle da je tu sahranjen Džafer-Alajbeg, sin Karaosmana Skenderpašića, i njegova majka, dok drugi to tvrde za samoga Karaosmana.¹² Najvjerojatnije je u tom pogledu mišljenje Doka Mazalića koji u pomenutom radu o Prascu tvrdi da je u turbetu sahranjen Karaosman, otac kliškog sandžaka Malkočbega. On se pritom poglavito oslanja na putnu bilješku mletačkog poslanika Katarina Zena koji je ovuda prošao 1550 godine i vidio veliku grobnicu Osmana, oca Malkočbegovog, kod koga je upravo u Kupresu prenoćio.¹³

Turbe je izrađeno u obliku šestostrane prizme od tesanog kamena sa ploham od 3.20 m širine i nešto preko 2 m visine. U svakoj plohi ostavljen je plitko na luk presveden otvor, širine 70 cm i visine 155 cm. Ulaz sa sjeverozapadne strane sličan je posvemu ostalim otvorima, osim što je širi (95 cm). Prizma je preko pandantiva prelazila gore u

¹² Bašagić: Znameniti Hrvati, str. 161.

¹³ Suvremeni izvori, pisani na njemačkom jeziku, nazivaju Malkočbega »Karušmanović«.

krug na kome je počivala kupola, izvedena od se-dre. Na vrhu kupole bio je završni kamen u obliku gljive (vrganja) u koji je na tjemenu usječena ru-pa za postavljanje alema. U dnu otvora sa obje strane, u sredini zida, vide se oble šupljine, pro-mjera 8 cm, koje su, vjerovatno, išle kroz zid oko cijele zgrade turbeta. Unutra se nalaze dva groba sa očuvanim nišanima bez ukrasa i natpisa. Na jednom su nišani u obliku osmerouglog obeliska sa četverouglim bazama, na vrhu zaobljeni, visine 1,60 m. Na uzglavnom nišanu opaža se jedna uz-dužina pukotina. Ovo je, prema Zenu, grob Kara-osmana Malkoča, koji je taj kraj (Skopsko Polje) osvojio za tursko carstvo. Na drugom grobu su nišani oblika otesanih duguljastih kamenih ploča. Uzglavna ploča je na vrhu zašiljena a podnožna zaobljena. To je, valjda, grob žene Karaosmanove.

Za vrijeme prošlog rata kupola je pogodena ba-cačem, usljed čega se srušila tako da se sav mate-rijal sručio u unutrašnjost turbeta.

Odmah uz turbe, s njegove južne strane, nala-zi se jedna zidana grobnica, duga 2,90, široka 1,40 cm. Uzglavni nišan kome je, za vrijeme prošlog rata, odbijen jedan dio saruka visok je gotovo 3 m i na njegovoj južnoj strani uklesan je natpis na arapskom jeziku koji glasi: »Karaosman merhum«. Iako se po svemu raspoznaje da je natpis kasnije uklesan, on ipak potvrđuje narodno pričanje da je to grobnica Karaosmana Skenderpašića, sina Mustajbega i sultanije Šahe. Na zapadnoj strani od turbeta nalaze se dva majstorski izrađena ka-mena sarkofaga. Jedan je dug 2,58, a visok 1,40 cm, dok je drugi manji, dječiji, izrađen u obliku srednjevjekovnog stečka. Oba sarkofaga imaju podnožje i lijepo profilirane završne vijence, ali nemaju nikakvih plastičnih ukrasa ni natpisa. Veći sarkofag se posve nakrivio na južnu stranu te pri-jeti opasnost da se raspadne ako mu se uskoro ne priteče u pomoć. Južno od sarkofaga leži velika zi-dana grobnica, dužine 4,10, a širine 3,30 m, sva obrasla u gustu šikaru. Ovdje je možda sahranjen Džafer Alajbeg Skenderpašić sa ženom ili majkom.

Sjeverno od turbeta ima više dobro očuvanih nišana u obliku obeliska, sličnih nišanima Osmana Malkoča u turbetu. Tu se nalaze i dva velika ma-sivna nišana, posve slična poznatim nišanima O-merage Bašića u Jakiru kod Glamoča. Narod priča da su i ovi nišani rađeni u Glamoču i ovamo done-seni u šupljim stablima. Na uzglavnom nišanu uklesana je godina 1208/1794. Upada u oči da se datum na ovom nišanu dosta približio datumu na

Sl. 5 Grob Kara-Osman-bega Skenderkašića, kraj Malkočeva Turbeta u Donjem Kopčiću

Sl. 6 Grob Malkoč Alajbega u D. Kopčiću

nišanu Omerage Bašića (1212/1798),¹⁴ dakle oba nišana potiču iz istog vremena a vjerovatno i od istog klesara. Misli se da je tu sahranjen Malkoč Alajbeg.

Premda nema nijednog sigurnog dokaza o tome kome članu iz porodice Skenderpašića odnosno Malkoča pripada koji grob u ovoj nekropoli, ipak ne može biti nikakve sumnje da je to porodično groblje ovih dviju porodica čiji se potomci i danas tu sahranjuju.

Pošto se groblje nalazi na automobilskom putu Sarajevo-Split te upravo udara u oči putnicima koji pored njega prolaze, i da bi se spasilo od daljeg propadanja, Zavod je odlučio da se ono lijepo iskrči, stare grobnice dovedu u red i cijelo groblje

¹⁴ Podatak iz kartoteke Zemaljskog zavoda za zaštitu spomenika kulture.

ogradi, kako bi se okolnom narodu i prolaznicima ukazalo još na jedan detalj kulturne prošlosti ovih krajeva.

Budući da turbe dominira ne samo nekropolom nego i bližom okolinom odlučeno je da se spasava- lački radovi izvedu najprije na turbetu. U tu svrhu Zavod se sporazumio sa narodnim odborom sreza bugojanskog da odbor organizuje rad na rekonstrukciji porušene kupole koja je najmarkantniji dio turbeta, i da rukovodi tim radom.

Nažalost, premda je Zavod dao uputstva kako će se taj posao izvesti, rad nije uspio jer su ga izvodili i nadzirali nestručni ljudi, pa će se morati djelomično iznova raditi.

Ovaj slučaj pokazuje da bi organi zaštite morali stalno pratiti i kontrolisati radove na konzerviranju spomenika kulture pa ma ko ih izvodio i ma kako se oni činili laki i jednostavni.

RÉSUMÉ

Le tourbe (grand monument funéraire) de Praca, dant du XVIème siècle fut démolé par les occupants allemands qui l'usèrent comme un »blockhaus« dans la dernière guerre, pendant que les »tchetnik« le brûlèrent ensemble avec la mosquée voisine.

Le »tourbé« de Malkotch à Donji Kopic, dans lequel se trouve enseveli Kara-Osman Malkoc, le père du général

turc et »Sandjak« de Klis, Malkoc-bey, est quelque peu plus ancien.

L'Institut pour la protection des monuments de culture de Bosnie et Herzégovine fit des travaux de sauvetage les plus urgents sur tous les deux tourbes; plus tard on procédera à tous les travaux de conservation.